

ANNA VULĀNE

Latvijas Universitāte
Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija
annav@lanet.lv

LĪGA ROĶE-REIMATE

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija
liga.roke@gmail.com

Jaundarinājumi latviešu literatūrā un to interpretācija bērnu runā

Viens no bērnu verbālās radošās darbības būtiskiem elementiem ir okazionālismi, kuri bērna pasaulē ienāk divējādi:

- 1) kā viņa paša jaundarinājumi, kuri bieži vien rodas nejauši un parasti ir situatīvi nosacīti,
- 2) kā jaundarinājumi, ko rakstnieks radījis, lai īstenotu savu māksliniecisko nolūku, un kurus bērns iepazīst, klausoties vai lasot literārus darbus.

Valodniecībā pietiekami liela vērība veltīta gan bērnu, gan rakstnieku radīto okazionālismu izpētei un analīzei, tiesa, parasti nemeklējot kopsakarības starp abām grupām, bet skatot tos no standartvalodas derivatīvās sistēmas viedokļa.

Mazāk uzmanības veltīts tam, lai izzinātu, kā bērni uztver un interpretē literārajās pasakās, dzejā un prozā sastopamos autoru radītos okazionālus.

Pētījuma mērķis – izzināt, kā pirmsskolas un sākumskolas bērni uztver, verbāli interpretē un vizualizē (zīmē) latviešu rakstnieku Vika (Viktora Kalniņa), Jāņa Baltvilka, Ojāra Vācieša, Ineses Zanderes u. c. bērnu literatūrā izmantotos okazionālus.

Pētījums veikts, izmantojot kognitīvo un verbālo spēju testu izlasi un pejoratīvo metožu kompleksu.

Pētījumā

- 1) analizēti bērnu un rakstnieku radītie okazionālismi, noteikts līdzīgais un atšķirīgais to darināšanā un funkcionēšanā,
- 2) veikta bērnu testēšana, piedāvājot iepazīties ar daiļdarbu izlasi un pastāstīt, ko saprot ar norādītajiem okazionālismiem, kā arī uzzīmēt autora nosaukto reāliju, piemēram, *kurmjārkli*, *zilišķepiņa*, *sunķaķis*, *rūpulis*, *vējplōsis*.

Iegūtie dati ļauj secināt, ka:

- bērns darina vārdus, kas viņam nepieciešami ikdienas saziņā, bet kuru valodā funkcionējošie ekvivalenti kaut kāda iemesla dēļ bērna runā neparādās. Nereti attiecīgā leksēma bērnam aizmirsusies vai tās izruna sagādā grūtības;
- 3–6 gadus vecu bērni lielākoties izmanto morfoloģisko un sintaktisko derivatīvo paņēmienu un viņu radītie derivāti rāda, kā bērns rada savu valodas sistēmu, kādus tipiskus valodas līdzekļus un modeļus izmanto;
- rakstnieks izmanto plašāku derivatīvo paņēmienu un līdzekļu klāstu, piemēram, arī abreviāciju, onimizāciju, apelatīvāciju, dažādu paņēmienu netipiskas kombinācijas, un darina okazionālus, mērķtiecīgi īstenojot savu māksliniecisko nolūku, rosinot lasītājā asociācijas, iesaistot valodas spēlē;
- bērna radošums izpaužas konkrēti, tieši, tas ir komunikatīvi nosacīts, savukārt rakstnieka radošums bieži saistīts ar iztēles radītiem tēliem, kuri reālajā dzīvē nepastāv, un nepieciešamību tos nosaukt atbilstoši fantāzijas pasaules kontekstam;

5–9 gadus veci bērni lielākoties uztver okazionālismu atbilstoši asociācijām, ko rada vārda sakne. Dažkārt, īpaši vecāki bērni, saista neparasto tēlu ar savu dzīves pieredzi. Vārda radītās asociācijas lielākoties tiek vizualizētas, zīmējumā atspoguļojot konkrētāku, tiešāku vārda radīto tēlu.